

СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УГОРЩИНІ В 1989-1990 РОКАХ

Трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), зокрема в Угорщині, розпочалися майже одночасно – наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття. Серед країн ЦСЄ, які порівняно з іншими країнами досягли високих показників в темпах економічного розвитку і у формуванні та стабілізації політичних систем, дослідники називають в першу чергу Угорщину. Зміна політичної системи у 1990 році, специфіка цього процесу, а також формування парламентської демократії в сусідній країні протягом 1990-1994 років стали важливою основою для подальшого розвитку багатопартійної політичної системи та розвитку ринкової економіки країни.

Досвід переходу до демократії та формування парламентської демократії в Угорщині у 1990-1994 роках і по-сьогодні не втратив свого значення, зокрема, для України. Це стосується, насамперед, проблеми формування багатопартійної політичної системи.

Аналіз політико-правових засад формування політичної системи Угорщини у 1989-1990 рр. містяться в деяких наукових виданнях України, таких як "Політика і час", "Віче", "Стратегічна панорама", "Міжнародні зв'язки України". Конкретно-історичний аналіз політичної системи країни у зазначений період провели Кіш С, Шманько Г [1]. Кіш С. виділила три головних чинника, що сприяли трансформаційним процесам в Угорщині: "по-перше, розвиток орієнтованої на ринок економіки; по-друге, поступове формування приватного підприємництва, і по-третє, розвиток середнього класу Угорщини" [2]. В українській історичній та політологічній літературі домінують концепції, у яких на перший план висувуються внутрішні фактори соціально-економічного характеру. Показовими в цьому відношенні є наукові видання дослідників Інституту політичних та етнологічних досліджень НАН України, зокрема, праці Ф.М.Рудича [3], в яких застосовується порівняльний аналіз трансформації політичних структур в країнах СНД, Балтії, Центральної та Східної Європи.

Але наукове осмислення трансформації політичної системи Угорщини, все ще знаходиться на початковій стадії. В даній статті робиться спроба проаналізувати конкретні процеси формування багатопартійної системи в Угорщині. Джерельну базу дослідження склали різноманітні публікації партійних, державних документів, збірники документів та рішень Державних Зборів, газети, журнали та інші періодичні видання, в яких містяться державні та партійні документи за 1989-1990 рр.

Особливу групу джерел становлять статистичні збірники, в яких містяться дані щодо економічного розвитку Угорщини, соціальної стратифікації угорського суспільства та підсумки парламентських виборів в Угорщині. У процесі роботи були використані також хронологічні видання, календарні публікації важливих політичних подій у 90-х рр. ХХ ст.

Метою даної роботи є конкретно-історичний аналіз формування основних політичних партій, рухів в країні з 1989 року до парламентських виборів 1990 року, і як наслідок цього – формування багатопартійної політичної системи Угорщини.

Порівняно з іншими країнами Центрально-Східної Європи, процес суспільно-політичної та економічної трансформації Угорщини відбувався на основі вироблення політичного діалогу між політичними силами країни.

Певний рівень економічного розвитку, наявність соціальної диференціації угорського суспільства і відповідний розвиток громадянського суспільства країни сприяли швидкому проходженню угорським суспільством першого етапу трансформаційного процесу, а також пошукам консенсусу політичними силами країни.

Проголошення Угорської Республіки 23 жовтня 1989 року, прийняття Державними Зборами (парламентом) Угорщини у 1989 році низки демократичних законів і нової редакції Конституції Угорщини – в кінцевому результаті визначило факт конституційних змін стосовно державно-правового устрою Угорщини [5].

Протягом 1989-1990 років в Угорщині розпочався динамічний процес формування партій, громадських організацій, рухів. В цей час всередині УСРП посилювались позиції реформаторів. Перемога реформаторського крила УСРП мала вирішальний вплив на оновлення УСРП, що в свою чергу сприяло мирному переходу Угорщини до парламентської демократії.

Скориставшись внутрішньополітичною боротьбою в Угорщині, уряд М.Немета все в більшій мірі намагався відмежуватися від "опіки" УСРП. Принципово нова соціально-економічна політика нового складу уряду М.Немета була сформульована у трьохрічній програмі суспільно-економічного розвитку Угорщини [7, 455].

Важливим фактором посилення опозиції Угорщини було її об'єднання - 22 березня 1989 р. був створений так званий "Круглий стіл" опозиції (КСО), до складу якого ввійшли: Товариство ім. Байчи-Жилинського, Союз молодих демократів (ФІДЕС-угор.), Незалежна партія дрібних господарів (НПДГ), Угорський демократичний форум (УДФ), Угорська соціал-демократична партія (УСДП), Союз вільних демократів (СВД), Угорська народна партія (УНП) і в якості спостерігача - Демократична ліга незалежних профсоюзів. 7 червня 1989 р. до КСО приєдналась також Християнсько-демократична народна партія (ХДНП) [23, 279].

Важливою подією формування політичних партій, як дійсно політичних суб'єктів була їх участь у переговорах 13 червня - 18 вересня 1989 р. Згідно заключного документа "Угоди з політичних переговорів" 18 вересня 1989 р., до проведення першого засідання Державних Зборів, була досягнута згода між учасниками цих переговорів з питань розробки законопроектів:

- Про модифікацію Конституції;
- Про створення Конституційного Суду;
- Про фінансування та діяльність партій;
- Про парламентські вибори;
- Про модифікацію Кримінального Кодексу [22].

Про подальшу кризу УСРП свідчила і перемога опозиції, зокрема, УДФ у проміжних парламентських виборах 22 липня та 5 серпня 1989 року у трьох виборчих округах [6.- P.300].

Стратегія і тактика угорської демократичної опозиції мали на меті закріплення перед парламентськими виборами 1990 року своїх позицій і ослаблення президентської влади в Угорщині.

Результати референдуму та проміжних парламентських виборів, свідчили про високий рівень політичної участі угорського населення, про його активність у суспільно-політичному житті країни. Перемоги опозиції посилити її статус в країні, а також скасували всі перешкоди для проведення вільних демократичних виборів в Угорщині. Якщо проаналізувати процес утворення партій у ширшому центральноєвропейському контексті, то однозначно можна зробити наступний висновок. Порівняно із домінуванням до 1991 р. масового опозиційного руху "Солідарності" у Польщі, а також швидкої "партизації" громадських рухів з 1991 р. у Чехословаччині, в Угорщині вже на початку 1989 року був наявним весь партійно-політичний спектр [18, 388-389].

Як зауважував угорський політолог Ласло Кері: "між процесами політичної стратифікації суспільств країн Центральної Європи та його аналогами у країнах Західної Європи існували глибокі відмінності" [8, 329-330]. Необхідно також враховувати історичну, соціокультурну специфіку розвитку Угорщини протягом усього XX століття. Наявність певних елементів правової та політичної культури угорського суспільства сприяла поступовому розвитку громадянського суспільства, формуванню "середнього класу".

Динамічний процес "партизації" громадських організацій, суспільно-політичних рухів в Угорщині відбувався як за умов поляризації сил всередині УСРП між "ортодоксами" та "реформаторами", так і за умов відродження партій, які мали певні традиції в Угорщині протягом XIX-XX століть. Еволюція демократичних громадських рухів в Угорщині, їх формування, як суб'єктів політичної системи країни, було об'єктивним процесом самоорганізації угорського суспільства. Особливістю цього

процесу в країнах регіону ЦСЄ, було те, що якщо у Чехословаччині політична структурізація відбувалася аналогічно західноєвропейським зразкам, то в Угорщині та Польщі домінуючими стали традиційні політичні напрями кінця 40-х рр. XX ст. [12, 52-53].

Протягом 1989-1990 років в Угорщині поступово сформувались політичні сили, які представляли головні політичні напрями країни. Насамперед, це - консервативно-лівий, соціалістичний, соціал-демократичний, ліберальний, а також радикально-демократичний, правочентристський народно-демократичний та консервативно-правий, християнський політичні напрями. Результати аналізу угорської багатопартійної політичної системи згідно цієї класифікації слід сприймати умовно. Адже деякі партійні формації у своєму подальшому розвитку зазнали суттєвих змін, або взагалі зникли з політичної палітри Угорщини. У консервативно-лівому напрямі політичних сил Угорщини, доцільно виділити дві головні тенденції розвитку "лівих" сил країни. По-перше, трансформацію УСРП саме до соціалістичного напрямку. По-друге, це прагнення певної частини представників державно-управлінської еліти, "ортодоксів" залишитися в межах "комуністичного" вибору з мінімальними змінами ідеологічних доктрин.

Унікальність політичної еліти Угорщини (серед якої поряд із консерваторами були націонал-демократи і реформатори-прагматики) полягала у її високій політичній мобільності, здатності швидко адаптуватися до нових політичних умов вже у 70-80-х роках. Як відзначили дослідники Центру наукових досліджень посткомуністичних суспільств (Франція) Ш.Мінк і Ж.-Ш.Шурек: "Угорщина значно відрізняється від інших колишніх комуністичних країн саме тим, що там порівняно давно легалізовано приватний сектор. Взаємодійності між політичною владою та приватнопідприємницькою економікою зайшли достатньо далеко, щоб вважати вплив номенклатури якщо не благотворним, тоді у всякому разі бажаним" [3, 189-190].

Політична влада в Угорщині протягом 1989 року підтримувала лише ті заходи демократизації, які збігалися з її власними інтересами. Але ці дії за умов прискорення політичної соціалізації угорського суспільства, відбувалися із занадто великим запізненням. В цей період в країні відбувався так званий "антикомунізм", який був важливою "політичною картою", яку розігрували майже всі опозиційні сили. Внаслідок цих дій відбувалася як дискредитація, сприяння занепаду лівих сил країни, так і розширювався електорат опозиції. Цікавим і важливим є результати соціологічних опитувань напередодні виборів 1990 року. Так, якщо виборці не знали чи не були впевнені, за кого вони будуть голосувати, то вони чітко знали, проти кого будуть голосувати - проти партій лівого політичного напрямку [15, 824-829].

Консервативно-лівий напрям політичних сил Угорщини склали переважно нечисленні "комуністичні" угруповання – Товариство ім. Ф.Мюніха (створене 11 листопада 1988 р.), платформи "ортодоксів" УСРП – "Єдина марксистська платформа", "Єдність за оновлення УСРП" та інші, які об'єднувались навколо оновленої УСРП, "установчий" з'їзд якої відбувся 17-18 грудня 1989 року. [18, 568-575]. Створення нової УСРП було своєрідним протестом "ортодоксів" партії. Головою УСРП було обрано Д.Гюрмера. Оновлена УСРП об'єднала частину колишніх членів УСРП, комуністів Вітчизняного народного фронту й Робочої охорони. На XIV з'їзді "оновленої" УСРП, 27 січня 1990 року були прийняті програма та вироблена стратегія "марксистської лівої" партії щодо виборів. Партія об'єднувала 82 тис. чол., переважну більшість яких складали пенсіонери – 45%, робітники – 40% і 18% складала інтелігенція [18, 572-573]. Головними напрямками цих політичних сил була – реформа адміністративно-командної, однопартійної політичної системи, із централізованою економікою та управлінням, але демократія розглядалась як свобода висловлення поглядів лише в рамках партії [18, 572-573]. Створення "оновленої" УСРП привело до розколу лівих сил Угорщини. Це подія певним чином ускладнювала трансформацію Угорської соціалістичної партії в партію соціал-демократичної орієнтації перед парламентськими виборами 1990 року, коли політичний баланс порушився на користь тих політичних сил, які знаходились в опозиції до УСРП. Це підтверджували і дані соціологічних досліджень кінця 1989 року, згідно яких, УСРП мала вже тільки 34%-35% званого політичного впливу в Угорщині [13, 116-117].

Лівий, соціалістичний напрям політичних сил Угорщини представляла Угорська соціалістична партія (УСП), установчий з'їзд якої відбувся 6-10 жовтня 1989 року (близько 50 тис. чол.). Головою УСП було обрано відомого реформатора, так званого "батька" економічної реформи 1966 року, Р.Ньєрша. В установчому документі від 7 жовтня 1989 року "Резолюції про створення УСП" визначався політичний характер нової партії: "УСРП із державної партії перетворюється в сучасний лівий соціалістичний рух, контрольовану її виборцями, політичну масову партію" [18, 577-578]. Однак, в силу заідеологізованого мислення та певних стереотипів, декларувалося про побудову демократичного соціалізму як найвищої мети [18, 580-581]. Аналіз програм та дій денутатів УСРП та УСП дозволяє зробити декілька висновків.

Лівий напрям угорських політичних сил представляли також "Ліва альтернатива", створена у 1988 році, як об'єднання творчої інтелігенції, - Демократичний союз молоді ДЕМІС (угор.), перейменований із Комуністичної спілки молоді. Слід також відзначити "Новий березневий фронт", створений за ініціативою Р. Ньєрша у грудні 1988 року, як масовий демократичний рух реформаторів (кадрової партійної еліти,

центристів-прагматиків) [18, 185-187]. З-поміж інших політичних сил Угорщини, враховуючи історичні традиції з 1890 року, особливе значення в політичному житті країни мав соціал-демократичний рух. Після так званого "возз'єднання" СДПУ з КПУ на 37 з'їзді 12 червня 1948 року та створення Угорської робітничої партії (УРП), перейменовану на Угорську соціалістичну робітничу партію, соціал-демократія як найбільший масовий рух Угорщини кінця 40-х років ХХ століття (800 тис.чол.), припинила своє існування. Організаційне оформлення відродженої Соціал-демократичної партії Угорщини (УСДП), відбулося 29 листопада 1988 року. Головою СДПУ було обрано А.Петрашович [18, 585]. Відзначимо, що створення СДПУ, було "найголовнішою політичною проблемою" для УСРП у 1988-1989 рр., в зв'язку з тим, що "де-юре" ставило під сумнів легітимність існування УСРП, зважаючи на форми і методи "возз'єднання". Як зазначалося у програмному документі СДПУ: "Партія прагне стати партією робітників, технічної інтелігенції, вчителів, лікарів, службовців, підприємців та селян" [18, 585-587].

Згідно статистики виборів у країнах Західної Європи, соціал-демократія за 1974-1990 роки досягла 31,5% [17, 59], але в Угорщині СДПУ не стала масовою партією. Більше того, протягом 90-х років ХХ ст. чітко простежується еволюція соціал-демократії Угорщини в напрямку регресу, що знайшло своє відображення і у підсумках парламентських виборів 1990 року (3,55%) та 1994 року (0,95%) [21, 393-395].

Ліберальний та радикально-демократичний політичні напрями Угорщини представляли "проміжні" ліберальні партії західноєвропейського зразка. Насамперед, це були - Союз вільних демократів (СВД), Угорська ліберальна партія (УЛП), Союз молодих демократів – ФІДЕС (угор.), Угорська радикальна партія (УРП), які утворились на основі руху угорської демократичної опозиції 70-80-х років ХХ століття. Декларація своєї прихильності ліберальним, центристським позиціям, орієнтація на так званій міській "середній клас", переважно на інтелігенцію, службовців, підприємців, а також на учнівську й студентську молодь, були характерними ознаками політичних партій цього напрямку. Союз вільних демократів (СВД) утворився на основі найактивнішого з суспільних рухів Угорщини 70-80-х рр. ХХ ст. – "Мережі вільних ініціатив". Її установчий з'їзд відбувся 13 листопада 1988 року. Головою респектабельної партії інтелектуалів Угорщини, яка у 1989 році налічувала майже 20 тис. чол., було обрано Яноша Киш [18, 592]. В програмній заяві СВД були сформульовані вимоги інтеграції Угорщини у європейські економічні структури, а також вимога негайної зміни політичної системи [18, 595-596].

У порівнянні з Союзом вільних демократів, Угорська ліберальна партія (УЛП), яка була створена 22 вересня 1989 року, представляла перш за все інтереси новостворених підприємницьких структур. Як зазначалося

у документі: "партія успадковує кращі національні традиції часів реформ" [18, 593]. Хоча ця партія розраховувала на підтримку так званого міського "середнього класу", все ж таки цей пронарок суспільства Угорщини ще був занадто тонкий для перемоги цієї партії на виборах. Переіменування Угорської ліберальної партії у Ліберальний громадянський союз, а також і її об'єднання із Партією підприємців не принесли успіху на виборах 1990 р. (1,89%) та 1994 р. (0,62%) [21, 394-395].

Виразником радикального, соціал-ліберального напрямку політичних сил Угорщини був Союз молодих демократів (ФІДЕС - угор.). Його організаційно-структурною основою слугував студентський рух 80-х років ХХ століття. Організаційне оформлення суспільно-політичного руху угорського студентства відбулось 30 березня 1988 року. "Метою ФІДЕС є створення нової, самостійної та незалежної молодіжної організації, яка об'єднає політично активні, радикальні реформ-групи молоді", - як зазначалося в установчому документі [6, 27]. Необхідно зважати і на умови, за яких був створений ФІДЕС. А саме, за умов існуючої монополії Угорської соціалістичної робітничої партії на владу, за умов існування Комуністичної спілки молоді [6, 31-32]. Зрозуміло, що у 1989 році в Угорщині розгорнулася широка агітаційна кампанія проти ФІДЕС, її організаторів та прихильників. Так, 8 квітня 1988 року були виключені із рядів УСРП такі відомі науковці, як З.Біро, М.Бігарі, депутат парламенту З.Кіраль, який намагався виступити із заявою щодо створення ФІДЕС, співробітники наукових установ, службовці радіо й телебачення [16, 335-341]. Офіційна державно-партійна преса також повела відкриту боротьбу проти ФІДЕС [6, 29-31]. Програмні положення ФІДЕС, прийняті на її з'їзді 13-15 жовтня 1989 року (кількість членів якої складала близько 6 тис. чол.) були аналогічними програмі Союзу вільних демократів. Адже з самого початку створення ФІДЕС розглядалось, як молодіжна партія "біля" СВД. ФІДЕС, як і Союз вільних демократів, на відміну від інших політичних партій, мала чітко розроблену короткострокову антикризову економічну програму [6, 494-500]. Але, ФІДЕС у своїх програмних вимогах більш радикально, ніж СВД, вимагав зміни політичного режиму, виходу з ОВД та РЕВ, виводу радянських військ з території країни [18, 599]. З точки зору сьогодення, можна стверджувати про динамічний рух цієї політичної формації, як у напрямі "партизації", так і значного розширення своєї соціальної бази, про що свідчили і його успіхи на виборах 1990 року (8,95%) та 1994 року (7,02%) [21, 395].

Радикальний напрям політичних сил Угорщини був малочисельним. Його представляли - Угорська партія "Жовтня" (УПЖ), створена 9 червня 1989 року, як об'єднання політв'язнів, учасників революції 1956 року [24, 563-566]. Угорська радикальна партія (УРП), створена 3 березня 1989 року представниками угорської демократичної опозиції [24, 566-567]. Програмні вимоги УРП, як і УПЖ не відрізнялися докорінно від основних

вимог ФІДЕС, різниця існувала лише в пріоритетах тих чи інших положень цих партій [18, 567]. Ці партії скоріше були політичними рухами, ніж партіями.

Угорський демократичний форум (УДФ) був створений 27 вересня 1987 року. УДФ, як народно-демократичний рух, формувався при підтримці комуністів-реформаторів та націонал-демократів УСРП [9]. 11 березня 1989 року УДФ перетворився у центристську націонал-демократичну партію, яка нараховувала близько 24 тис. чол. Головою партії було обрано Й.Анталла [24, 526-530]. Характерною ознакою структури та діяльності УДФ, була наявність в межах партії еkleктичних та політичними напрямими платформ, (християнсько-демократичної, неоліберальної, "третього шляху" (виключно угорської моделі суспільно-історичного розвитку) [24, 524-526]. Тому "партизація" УДФ відбувалась на основі широкого громадського руху. З точки зору історичної перспективи, у 90-х роках ХХ століття радикалізм цих платформ мав негативний вплив на подальший розвиток партії, і фактично привів до розколу Угорського демократичного форуму. Поряд із вже традиційними головними вимогами політичного характеру - утворенням правової держави, багатопартійності, формування нової системи політичних інститутів влади, головна увага в програмі приділялась створенню системи місцевого самоврядування [18, 530]. Пріоритет національного питання у програмних положеннях (звернення до національно-культурного відродження, духовності, національного менталітету угорців) був характерною рисою також і політичних партій народно-демократичного напрямку країни [18, 507-508; 514-516; 553-556]. Аналіз історії розвитку УДФ дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, УДФ намагався стати "масовою партією" центристського типу, основу якої складали її фундатори - різні соціально-професійні групи інтелігенції, підприємці, міський та сільський середній клас. По-друге, в межах УДФ народництво і неолібералізм поєднувались з національним радикалізмом, що у перспективі передбачало ймовірний розкол партії. По-третє, специфікою програмних положень УДФ була її синтетичність, що стало тим інтегруючим чинником, завдяки якому УДФ зміг залучити велику кількість голосів у виборчій кампанії 1990 року.

Народно-демократичний, національно-радикальний напрям політичної палітри Угорщини праворуч від УДФ, представляли так звана "історична" партія - Незалежна партія дрібних господарів й громадян (НПДГ), Угорська народна партія (УНП) та Товариство ім. Байчи-Жилинського. Найпотужнішою партією цих політичних напрямів була НПДГ, відродження якої відбулось 29 листопада 1989 року [18, 501-502]. Соціальною основою партії складали переважно селяни, підприємці, сільська інтелігенція. В свою чергу, це обумовлювало, як розширення соціальної бази народно-демократичного напрямку політичних сил Угорщини, так і

зріст соціального підґрунтя власне Незалежної партії дрібних господарів. У 1989 році НІДГ нараховувала вже близько 35 тис. чол. [18, 505]. Програмні положення НІДГ були аналогічні вимогам УДФ і відрізнялися лише декларуванням своєї прихильності націонал-радикальним позиціям, особливо у питанні швидкої приватизації землі, проведення реституції, надачі компенсацій [18, 502-503]. Історія заснування, формування НІДГ, її діяльність протягом 90-х рр. ХХ ст. свідчили про факт постійної гострої внутріполітичної боротьби між центристами та радикалами партії. Обрання головою партії (замість В.Вереша) Й.Тордяна – прихильника безкомпромісної політичної боротьби, “сприяло” як розколу партії у 90-х роках ХХ століття, так і створенню передкризових ситуацій уряду (НІДГ разом із УДФ та ХДНП у 1990 році створила урядову коаліцію) [17, 691-694].

Відродження Угорської народної партії (УНП) відбулося 29 листопада 1988 року. Особливістю програмних положень партії була її вимога реалізації так званого “третього шляху” суспільно-політичного, економічного розвитку Угорщини [18, 558-559]. Як наголошувалося у її програмі, УНП була “покликана служити національним інтересам, ідеям та традиціям, створити вільне суспільство на основі громадянських прав та свобод, відродження угорської провінції” [18, 560]. Програма нечисленного Товариства ім. Байчи-Жилинського, відродження якого відбулось 1 грудня 1989 року, містила аналогічні вимоги [18, 491-493].

Консервативно-правий, християнсько-демократичний напрям політичних сил Угорщини представляли платформи правоцентристського напрямку УДФ і НІДГ, нечисленні громадсько-політичні об’єднання, релігійні організації. Але головним представником цього напрямку була Християнсько-демократична народна партія (ХДНП), створена у 1989 році (наприкінці 1989 року партія нараховувала понад 3 тис. чол.) [18, 518-519]. В програмі ХДНП, наголошувалося, що партія є виразником інтересів всього угорського народу і створена на традиційних засадах християнської системи моральних цінностей з трієдиною основою – Бог, сім’я, вітчизна [18, 512]. Слід також відзначити і таких представників цього напрямку, як Союз християн-демократів, Союз молодих християн-демократів, Угорську християнську громадянську партію, Католицьку народну партію. З перспективи часу можна відзначити, що цей центристський консервативно-християнський блок політичних формацій має в Угорщині широкий соціальний загал на початку 90-х років був однією з головних політичних сил країни, про що свідчили успіхи у парламентських виборах 1990 року та утримання позицій у 1994 році [21, 393-395]. Соціальний склад цих політичних формацій становило переважно населення похилого віку, насамперед, селяни, жителі провінції Угорщини. У політичному аспекті, ХДНП виступала в ролі “тихого партнера” Угорського демократичного форуму, про що свідчили як її програма, так і її дії. Істотні

ж відмінності поміж ними існували лише в пріоритетах їх основних вимог чи окремих положень [18, 517-518]. В політико-організаційному плані УДФ та ХДНП становили своєрідний блок політичного центру, в якому Християнсько-демократична народна партія намагалась “протистояти” зростаючому націонал-радикалізму платформ в межах Угорського демократичного форуму.

1. У контексті процесу формування багатопартійності в країнах Центрально-Східної Європи, зокрема, в Угорщині важливе значення мало швидке створення партій, як “новостворених” суспільно-політичних рухів, так і відродження “історичних” партій Угорщини. Швидкість проходження цього процесу в Угорщині була зумовлена обставинами внутрішньополітичної боротьби, специфікою політичного діалогу між правлячою УСРП та демократичною опозицією.

2. Чільним фактором політичної трансформації угорського суспільства, як це не парадоксально, були наслідки реалізації економічної реформи 1966 року. Проведення цієї реформи сприяло соціальній стратифікації угорського суспільства, поступовому розвитку так званого “середнього класу” Угорщини. Реалізація економічної реформи вимагала також зміни менталітету політичної еліти, набуття нею фахової кваліфікації, що в свою чергу посилювало формування платформи реформаторів всередині УСРП.

Політична структуризація угорського суспільства відбувалася протягом 80-90-х років ХХ ст. за умов існування міцних історичних традицій політичної культури громадянського суспільства Угорщини.

1. Кіш Є. Перехід Угорщини до парламентської демократії (досвід трансформації політичних структур) // Політична думка - 1998. - N 1. - С. 27-38.
 2. Кіш Є. Політичні трансформації в Центрально-Східній Європі // Вісн - 1988. - N 5. - С. 112-119.
 3. Мінк Ж., Шурек Ж.-Ш. Стратегії адаптації колишніх комуністичних еліт // Політологія посткомунізму. - К.: Політична думка, 1995. - С. 187-204.
 4. Рудич Ф.М. Чи багато влади потрібно владі? (Україна в контексті трансформації політичних структур в країнах СНД і Балтії, Центральної і Східної Європи). - К.: Довіра, 1998. - 142 с.
 5. Az alkotmányszabályozási koncepció. Az MSZMP KB elé kerülő írásos előterjesztések // Népszabadság. - 1989. - Febr. 25. - 3.o.
 6. A FIDESZ-történet dokumentumokban // Tiszta lappal. A FIDESZ a magyar politikában. 1988-1991. - Bp.: FIDESZ, 1992. - 23-460.o.
 A létminimum szintjén és alatt élő népesség jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal. - Bp.:KSH, 1993. - 12.o.

- A liberális megoldás. Az SZDSZ válságkezelő programja. - Bp.: SZDSZ, 1991. - 41.o.
9. A magyarság esélyei. A lakitelki tanácskozás jegyzőkönyvéből. I. rész // Társadalmi Szemle.- 1991.- N 2. - 42-62.o.
10. A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Az 1949 évi XX törvény. A lezárás dátuma 1995. Március 31. // Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény. Bp.: Századvég, 1994. - 13-33.o.
11. A Magyar Köztársaság nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseményei és dokumentumai // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya.- Bp.: Vadas, 1993. - 545.o.
12. A Megállapodás. Dokumentum // Népszabadság. - 1989. - Jun.12. - 5.o.
13. A puha diktatúrától a kemény demokráciáig. - Bp.: Pelikan, 1994. - 197.o.
14. Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény. Bp.: Századvég, 1994. - 516.o.
15. Dahrendorff R. Én a civil társadalomban bízom // Európai utas. - 1994. - N 1. - 98-100.o.
16. Horváth J. A tábornok vallomása. Meztelenül a Duna-gate ügyben. - Bp.: Pallwest, 1990. - 350.o.
17. Magyar statisztikai évkönyv. 1990 - Bp.:KSH, 1991. - 358.o.
18. Magyar statisztikai évkönyv. 1991 - Bp.:KSH, 1992. - 360.o.
19. Magyar statisztikai évkönyv. 1992 - Bp.:KSH, 1993.- 402.o.
20. Magyar statisztikai évkönyv. 1994 - Bp.:KSH, 1995.- 481.o.
21. Magyar statisztikai évkönyv. 1995 - Bp.:KSH, 1996.- 545.o.
22. Megállapodás a politikai egyeztető tárgyalások 1989. Június 13-a és szeptember 18-a közötti szakaszának lezárásáról // Népszabadság. - 1989. - Szept. 19. - 5.o.
23. Nyers R. Visszatekintés az 1988-1990-es politikai fordulatra. Memoárok. // Magyarország vtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998). II kötet. - Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998.- 935-937.o.
24. Pártprogramok és dokumentumok // Magyarország politikai évkönyve. - Bp.: Aula-Omikk, 1990. - 491-616.
25. Társadalmi Szemle. - 1989-1996.